„Samozřejmě nechceme ženy vylučovat“: Problematika genderově senzitivního vyjadřování v jazykové poradně[1]

Klára DVOŘÁKOVÁ, Barbora MARTINKOVIČOVÁ | Ústav pro jazyk český AV ČR

“Of course we don’t want to exclude women”: gender-sensitive language in the work of the Language Consulting Centre

Framed within the Language Management Theory, this study focuses on the issue of gender-sensitive language within the context of the language consultations provided by the Language Consulting Centre of the Czech Language Institute. This issue is relevant in Czech society, as evidenced by the increasing number of inquiries regarding gender-sensitive language addressed to the Language Consulting Centre. Through a detailed analysis of consulting interactions, the article identifies language means and communicative strategies whose use presents difficulties for inquirers (such as the generic masculine form, and the graphic representation of gender variants using a slash or an asterisk). The analysis also examines how inquirers evaluate specific language means and communicative strategies, as well as the arguments they use to support their assessments. The findings highlight the complexity of implementing gender-sensitive language in Czech and the role of the Czech Language Consulting Centre as one of the institutional actors influencing gender-sensitive language.

Keywords: attitudes, feminine forms, gender-inclusive language, gender-neutral language, gender-sensitive language, generic masculine, Language Consulting Centre, Language Inquiry Database, Language Management Theory

Klíčová slova: Databáze jazykových dotazů, genderově inkluzivní vyjadřování, genderově neutrální vyjadřování, genderově senzitivní vyjadřování, generické maskulinum, jazyková poradna, postoje, přechylování apelativ, teorie jazykového managementu

1 Úvod

Z pohledu teorie jazykového managementu je jazyková poradna Ústavu pro jazyk český (JP) veřejná instituce provádějící organizovaný jazykový management. JP totiž napomáhá široké veřejnosti s řešením různorodých jazykových a komunikačních problémů. Interakce mezi tazateli a JP představuje součást cyklu jazykového managementu (JM), kterým je propojen jednoduchý JM, vázaný na užití jazyka

[1] Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

v konkrétních interakcích,[2] a organizovaný JM, prováděný institucemi, jež mají moc působit na jazykové jednání uživatelů jazyka[3] (blíže viz Nekvapil, 2012; Beneš et al., 2018).

Tematické složení dotazů, s nimiž se tazatelé obracejí na JP, je do značné míry ustálené, mezi nejfrekventovanější patří dotazy z oblasti pravopisu, morfologie, lexikologie, příp. syntaxe. Naopak o problematiku stylistickou, fonetickou, onomastickou aj. projevují tazatelé zájem výrazně méně často (viz Polívková, 1972; Svobodová, 1988; Uhlířová, 1996; Smejkalová, 2005; Dvořáková, 2020; Smejkalová, 2020). Podrobnější analýza jazykověporadenského materiálu však umožňuje identifikovat aktuální témata a problémy, s nimiž se tazatelé setkávají. Například v 70. letech 20. stol. působilo tazatelům problémy psaní velkých písmen v názvech jednotlivých organizačních složek nově založeného Socialistického svazu mládeže (Polívková, 1972), na přelomu tisíciletí se tazatelé zajímali o různá pojmenování počítačové techniky přejatá z angličtiny (*software*, *spořič*/*šetřič obrazovky*), ale třeba i o původ a význam slova *zhůvěřilý*, které zaznívá ve starší písni Karla Gotta a do povědomí uživatelů češtiny se (znovu) dostalo díky filmu Pelíšky z roku 1999 (Smejkalová, 2005), v roce 2020 se klienti JP dotazovali na jazykovou problematiku spjatou s pandemií koronaviru (*covid-19*, *smrtnost* vs. *úmrtnost* aj.; Dvořáková, 2020; Smejkalová, 2020). Tyto příklady dokládají, že se do jazyka mohou promítat různé politické a společenské změny, kulturní či sportovní události, technologický vývoj apod.

V posledních několika letech si v JP všímáme, že přibývá dotazů ohledně užívání jazyka ve spojení s genderovou problematikou – v české společnosti se totiž šíří povědomí o nerovném postavení žen, o existenci rozdílu mezi pohlavím a genderem, o existenci různých genderových identit apod.[4] Podobně jako v jiných jazycích i pro češtinu platí, že „[i]niciačné idey o rodovo vyváženom jazyku zo špeciálnejších diskurzov (napríklad tých, ktoré sa venujú rodovej rovnosti) postupne prenikajú do širšieho prostredia jazykovej komunikácie, do inštitúcií a procesov, vplývajúcich na spoločenské povedomie o podobe a používaní jazyka, a napokon do bežnej rečovej praxe“ (Urbancová, 2022, s. 43–44). V důsledku toho uživatelé češtiny provádějí JM – hledají vhodné (i nové) prostředky tzv. genderově senzitivního vyjadřování

---

[2] Jednoduchý JM je chápán jako proces rozčleněný do několika fází: povšimnutí jazykového prostředku, hodnocení jazykového prostředku, vytvoření plánu úpravy a implementace plánu úpravy (podrobněji viz Nekvapil – Sherman, 2015).

[3] Organizovaný JM má některé strukturní rysy jednoduchého managementu, ale na rozdíl od něj se vyznačuje transinterakčností, institucionálností, metamanagementovou povahou (komunikuje se o JM), uplatněním rozličných teorií a ideologií a zaměřením na jazykový systém (více viz Nekvapil – Sherman, 2015).

[4] Kromě jazykověporadenského materiálu to naznačují či dokládají i různé studie, viz Weziak-Bialowolska (2015), Linková et al. (2023) aj.

nebo se s těmito prostředky setkávají – a zapojují do svých jazykověmanagementových aktivit též JP.

Cílem tohoto článku je zmapovat, s jakými problémy se tazatelé JP při produkci i recepci těchto jazykových prostředků aktuálně setkávají. Jak upozorňují Beneš et al. (2018, s. 122), pracovníci JP (na rozdíl od jiných institucionálních aktérů zapojujících se do organizovaného JM) v tomto případě nemusí vyvinout žádnou snahu, aby identifikovali jazykové problémy laiků, neboť o pomoc s konkrétními jazykovými problémy žádají JP sami uživatelé jazyka. V rámci analýzy si také všímáme postojů (Daneš, 1977), které tazatelé zaujímají k jednotlivým jazykovým prostředkům (k postojům tazatelů JP viz např. Polívková, 1992; Dufek et al., 2022; Mžourková, 2022), z pohledu teorie jazykového managementu tedy fáze hodnocení. Dále věnujeme pozornost argumentaci, jíž tazatelé své postoje podporují. Plán úpravy je primárně očekáván ze strany instituce, v diskusi proto představíme strategie, které JP využívá v rámci svých odpovědí, a zamyslíme se, do jaké míry se mohou veřejně dostupné odpovědi JP týkající se genderově senzitivního vyjadřování promítnout do veřejného prostoru (implementace plánu úpravy).

2 Genderově senzitivní vyjadřování

Genderově senzitivní vyjadřování (GSV)[5] definujeme jednak jako druh jazykového managementu, jehož aktéři usilují o zrovnoprávnění pohlaví[6] či genderových

[5] V praxi i v odborné literatuře se lze setkat s různými podobnými pojmenováními: *genderově vyvážené vyjadřování*, *genderově korektní jazyk*, *inkluzivní jazyk*, *genderově senzitivní komunikace* apod., mnohdy však nejsou tato pojmenování explicitně a jasně definována, srov. následující citace: Crofony et al. (2020): „Používání *genderově senzitivního jazyka a komunikace* (verbální, neverbální i vizuální) […] p]omáhá zviditelňovat a uznávat znevýhodněné či méně reprezentované skupiny osob v daném prostředí. V akademickém a vysokoškolském prostředí jsou takovou skupinou většinou ženy.“ (s. 68); Valdrová a Kolek (2022b): „Pokud se *genderově inkluzivní tvary* vůbec vyskytly (například názvy institucí místo maskulinních názvů osob), nebyly patrně motivovány snahami o *genderově senzitivní vyjadřování*, avšak je užitečné na ně poukazovat v autentických textech.“ (s. 7). S různorodým uchopením termínů se setkáváme i v zahraniční literatuře, srov. Błaszkowska a Knorn (2024): „*Gender-sensitive language* (GSL) is a term covering the use of non-sexist and inclusive language.“ (s. 32) vs. Kraľovičová a Ungerová (2024): „*Gender sensitive language* is considered to be one of the most powerful tools to fight against gender stereotypes. […] If we respect *gender-sensitive language* in Slovak, we should use *gender-specific terms*, such as ‚spisovatel‘ (male writer) and ‚spisovatelka‘ (female writer), similarly ‚politik/politicka‘ (male politician/female politician), or ‚prezident/prezidentka‘ (male president/female president).“ (s. 18). Vzhledem k pojmové rozkolísanosti i obsahovým překryvům pojmů jsme se rozhodly naše pojetí GSV explicitně popsat.

[6] „Pohlaví (angl. sex) je souhrn tělesných znaků, na jejichž základě společnost rozlišuje chlapce a dívky, resp. muže a ženy. Tyto pohlavní znaky lze dále dělit na: primární pohlavní znaky – jsou přítomny již při narození (vnější a vnitřní pohlavní orgány); na základě vnějších pohlavních orgánů je při narození přiřazeno úřední pohlaví; sekundární pohlavní znaky – objevují se během puberty (např. typický tvar prsou a rozšířených boků u žen, vousy a ‚ohryzek‘ u mužů).“ (NZIP, 2025)

identit[7] na úrovni jazyka, jednak jako výsledky tohoto jazykového managementu, tj. jazykové prostředky a komunikační strategie reflektující existenci dvou pohlaví či různých genderových identit.[8] Řadíme do něj komunikační strategie a jazykové prostředky, jejichž účelem je zviditelnit zastoupení žen ve společnosti (v češtině typicky pomocí přechýlených apelativ) nebo – nověji – zahrnout všechny genderové identity. Pro druhý účel lze v rámci GSV použít termín genderově neutrální vyjadřování. To zahrnuje komunikační strategie a jazykové prostředky, které nemají vzbuzovat asociace spojené s určitým pohlavím a/nebo genderem (v češtině např. kolektiva (*studentstvo*), koncovka *-x* (*vysvětlilx*)). Někdy přitom nelze zcela jasně určit, kterého z uvedených cílů se snaží tvůrce textu dosáhnout, zda zviditelnění žen, nebo zahrnutí všech genderových identit – příkladem může být užití hvězdičky (*klienti*ky*; podrobněji k tomuto jazykovému prostředku viz pododd. 4.3).[9]

Přestože nelze gramatický rod v češtině přímočaře spojovat s pohlavím či genderem (gramatický rod nesou mj. pojmenování neživých entit, které pohlaví ani genderovou identitu samozřejmě nemají), v případě pojmenování osob a reference k nim platí, že když se vyjadřujeme o muži, prototypicky užíváme maskulinum (*zavolal mi můj milý kolega*), a když se vyjadřujeme o ženě, prototypicky užíváme femininum (*zavolala mi moje milá kolegyně*). V důsledku toho lze předpokládat, že při referenci k osobě je gramatický mužský rod asociován s muži, maskulinními charakteristikami a ženský rod je asociován s ženami, femininními charakteristika-

---

7 „Genderová identita (angl. *gender identity*) je hluboce prožívaný a niterný pocit vlastního genderu. U převážné většiny populace genderová identita odpovídá pohlaví přiřazenému při narození (muž se cítí být mužem, žena se cítí být ženou), ale nemusí tomu tak být vždy. Genderová identita je u každého člověka individuální.“ (NZIP, 2025)

8 V definici pracujeme jak s termínem *pohlaví*, tak s termínem *genderová identita*, neboť předpokládáme, že část uživatelů češtiny (a tedy i tazatelů JP), kteří provádějí tento JM, dosud rozlišuje pouze dvě pohlaví (příp. jim odpovídající dvě genderové identity) a část větší množství genderových identit.

9 Srov. Kolek (2022b, s. 65): „Jazykové strategie genderově inkluzivního vyjadřování lze dělit do třech základních typů: 1. feminizace, tedy jazykové zviditelňování žen, 2. neutralizace, tj. abstrahování od gramatického rodu, mj. prostřednictvím alternativních formulací, a 3. zviditelňování nebinárních identit, například grafickými symboly větných členů, jež vykazují rodově specifické přípony nebo koncovky.“ Podle Kolkova i našeho pojetí tak stranou zůstává problematika osobních jmen zahrnující jednak (ne)přechylování příjmení žen (obecně o přechylování příjmení v češtině viz např. Knappová (1979, 2003), k přechylování příjmení v češtině z perspektivy teorie jazykového managementu Kopecký (2014), k problematice dotazů na přechylování příjmení adresovaných JP zejm. Šimandl (2000; Prošek, 2007; Černá, 2012)), jednak volbu a užívání rodově neutrálních rodných jmen (Valdrová, 2022). Neřadíme sem ani další jazykové prostředky, jež sice souvisejí s genderovou problematikou, ale jejichž účelem není zviditelňování žen ve společnosti ani zahrnutí všech genderových identit, např. označování mladé (neprovdané) ženy výrazem *slečna* (tématem se zabývaly Dvořáková a Martinkovičová (2019)). Uvědomujeme si, že tato témata se též týkají zrovnoprávňování na úrovni jazyka, nicméně jim v českém odborném prostředí byla věnována již značná pozornost (srov. literaturu výše), a proto se jimi (též s ohledem na omezený rozsah článku) nezabýváme.

mi (viz Brand et al., 2025; Preininger, 2025; srov. např. Haertlé, 2017). Jistou systémovou výjimku tvoří vespolná substantiva, např. *sourozenec* – mask., *osoba* – fem., jež se užívají pro označení člověka nehledě na jeho pohlaví či gender,[10] a do jisté míry i substantivizovaná verbální adjektiva, např. *studující*, *vyučující*, neboť z některých jejich užití nelze rozpoznat, jedná-li se o maskulinum či femininum. (Podrobně ke vztahu mezi gramatickým a tzv. přirozeným rodem viz Vondráček (2024).)

Z těchto důvodů doporučují užívání vespolných substantiv a substantivizovaných verbálních adjektiv vedle dalších jazykových prostředků a komunikačních strategií (mezi něž se řadí např. hromadná substantiva (*studentstvo*), zápis rodových variant pomocí lomítka (*student/ka*) či náhrada názvu osoby názvem výkonného orgánu (*zástupci* > *zastupitelstvo*)) různé metodiky GSV, jejichž autoři tak vstupují do veřejného prostoru jako další aktéři mající vliv na jazykověmanagementové aktivity týkající se GSV. Pravděpodobně jako první byla publikována v roce 2010 na webu MŠMT ČR Kultura genderově vyváženého vyjadřování (Valdrová et al.).[11, 12] O více než desetiletí později vyšly další metodiky cílící na užívání GSV (především) v institucionální komunikaci – Jak na genderově senzitivní komunikaci v instituci: Metodika pro inkluzivní komunikaci (Langhammerová et al., 2023) a Metodika inkluzivního vyjadřování: Jazyková doporučení pro organizace, podniky, školy, veřejnou správu, samosprávu, média i jednotlivé mluvčí (Valdrová, 2023a). Již dříve však začaly podobné metodiky vytvářet i různé instituce a organizace pro své vlastní potřeby – Příručka pro užívání genderově senzitivního jazyka v komunikaci TA ČR (2016), Genderově-neutrální jazyk v Evropském parlamentu (2018), Genderově senzitivní jazyk v Nesehnutí (2021), Příručka pro genderově korektní komunikaci a jednání (2021; pro organizaci Prostor +), Genderově senzitivní komunikace (2023; pro Mendelovu univerzitu v Brně), Kodex genderově senzitivní komunikace na VUT (2024). Tento výčet pochopitelně není (a vzhledem k potenciální existenci interních, veřejnosti nedostupných metodik ani nemůže být) úplný. Jazykové prostředky a komunikační strategie GSV se i v důsledku existence nejrůznějších metodik dostávají do praxe, což s sebou může přinášet problémy při jejich produkci i recepci. Alespoň část těchto problémů zachycuje dotazový materiál JP.

---

[10] Nicméně může zde dojít k posunu ve vnímání (alespoň některými) uživateli jazyka, jak se to stalo u substantiva *host*, jež mluvnice hodnotily jako vespolné, nicméně v současné praxi se někdy rozlišuje mask. *host* a fem. *hostka* (Z dopisů jazykové poradně, 2010; Vondráček, 2024).

[11] S doporučeními, jak vytvářet genderově senzitivní texty, se však můžeme setkat i dříve. Již v roce 2006 vyšla publikace J. Valdrové Gender a společnost s podtitulem Vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry magisterských a bakalářských studií, která na s. 99–101 nabízí možnosti, „jak alternovat tzv. generické maskulinum“.

[12] Pro zajímavost dodejme, že tato metodika tehdy sklidila značně negativní kritiku ze strany lingvistické obce (viz např. Adam, 2010; Veselá, 2012).

3 Materiál a metodologie

Analyzovaný materiál čerpáme z *Databáze jazykových dotazů* (DJD). Interní část této databáze obsahuje nahrávky telefonických (a záznamy e-mailových)[13] interakcí tazatelů a pracovníků JP, z důvodu ochrany osobních údajů je veřejně nepřístupná. Hovory jsou po předchozím souhlasu tazatele zaznamenávány již od roku 2014, z důvodu špatné kvality a nekompletnosti nahrávek z počátku nahrávání však pracujeme až s materiálem pořízeným od začátku roku 2017 do konce roku 2024. K nahrávkám uloženým v databázi pracovníci JP přiřazují vytvořené odpovědi[14] (jedna nahrávka přitom může obsahovat více odpovědí), jež následně publikují ve veřejné části databáze.[15]

Dotazy týkající se GSV jsme v DJD vyhledávaly jednak pomocí klíčových slov *gender*, *generick*(*ý*), (*ne*)*binár*(*ní*), *korektn*(*í*), *přechyl*(*ování*),[16] *hvězd*(*ička*), *lomítk*(*o*), *závor*(*ka*), jednak pomocí detailní lingvistické anotace, v níž mají zpracovatelé možnost zaškrtnout, že dotaz souvisí s GSV (resp. s *genderovou korektností*, neboť v databázi byl zaveden tento termín). Pomocí klíčových slov jsme prohledaly též dosud nezpracované nahrávky a následně byly v nich obsažené relevantní dotazy publikovány ve veřejné části DJD. Celkem jsme k analýze získaly 173 dotazů pocházejících ze 128 nahrávek. Za sledované období přibylo do databáze rovných 31 000 nahrávek, nahrávky obsahující problematiku GSV tak tvoří méně než jedno procento z nich. Jak níže ukážeme, některá témata se v jazykověporadenské praxi vyskytují stabilně (srov. pozn. 20 a 24), jiná se objevují nověji (srov. zejm. pododd. 4.3). Graf 1 přitom naznačuje, že zájem tazatelů o téma GSV obecně v posledních letech roste.

Zvolenou metodologii lze označit jako analýzu jazykových problémů. Explicitně ji (v kontextu lexikografie) zmiňují Kosem et al. (2022) jako analytický přístup zaměřující se na to, jaké jazykové problémy uživatelé jazyka reálně zaznamenávají (typicky se např. zkoumají uživateli zmíněné jazykové problémy na sociálních sítích),

---

[13] E-maily uložené do DJD v tomto článku nezpracováváme, a to především ze dvou důvodů: jednak ve srovnání s telefonickými interakcemi tvoří jen malou část jazykověporadenského materiálu (e-mailové poradenství pouze přechodně nahradilo telefonické konzultace v době nouzového stavu vyhlášeného v reakci na pandemii covidu v roce 2020), jednak v nich tazatelé manifestují méně často své postoje.

[14] V terminologii databáze je odpověď definována jako anotační jednotka, v níž jsou zaznamenány hierarchické zařazení problematiky (do oblasti, kategorie a (druhu) dotazu), klíčová slova, konkrétní dotaz, textová odpověď, zdroje, detailní lingvistická anotace, příp. některé další dodatečné informace (viz <https://dotazy.ujc.cas.cz/info/napoveda/>). Odpovědi zpracované v DJD nemusí přesně odrážet telefonickou interakci, při anotaci dochází k interpretaci promluv (produkovaných jak tazatelem, tak pracovníkem JP), nezbytné pro publikaci odpovědí ve čtenářsky přívětivé formě.

[15] Databáze je dostupná z <https://dotazy.ujc.cas.cz/>. Více k jejímu vzniku a podrobnostem zpracování nahrávek viz Dufek et al. (2022).

[16] Jak již bylo vysvětleno v pozn. 9, zaměřujeme pozornost pouze na přechylování apelativ, nikoliv proprií.

Graf 1: Procentuální zastoupení nahrávek obsahujících dotazy týkající se GSV v letech 2017–2024.

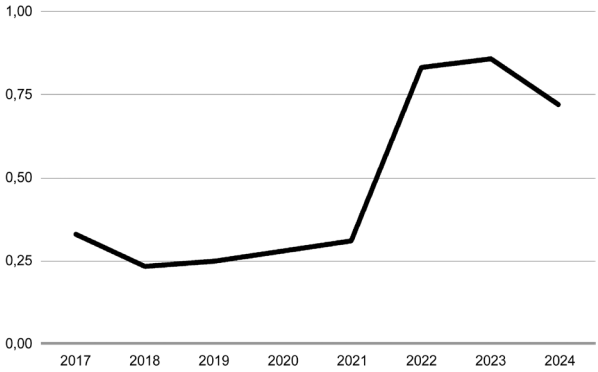

jde tedy o analýzu vyjádřených povšimnutí (příp. též dalších fází JM). Své využití nachází i v analýzách GSV (srov. např. Osborne (2023)).

Při mapování jazykových či komunikačních problémů v oblasti GSV jsme zvolily přístup řízený daty: dotazy jsme nejdříve roztřídily do tematických kategorií (viz odd. 4), které nenaplňují předem stanovené lingvistické kategorie, ale vycházejí z materiálu. Následně jsme kvantifikovaly počet dotazů zařazených do jednotlivých kategorií. V rámci jednotlivých kategorií rovněž komentujeme opakující se postoje a argumentaci tazatelů. Dotazy z jednotlivých kategorií i své postřehy k postojům a argumentaci ilustrujeme na příkladech.[17]

Za výhody zvoleného přístupu považujeme jednak zaměření na aktuální jazykové problémy, jednak využití neelicitovaných dat. Jak podotýká Čmejrková (2008b, s. 23), „[n]ejobjektivnější či nejméně zkreslující zjišťování postojů mluvčích k jazyku spočívá v zaznamenávání jednotlivých spontánních reakcí mluvčích vznikajících ad hoc v autentických řečových situacích“. Pro jazykověporadenské rozhovory přitom platí, že tazatelé během nich prezentují své úvahy o jazykových prostředcích spontánně, bez předchozího vyzvání pracovníkem JP. Uvědomujeme si však také možné nevýhody zvolené metodologie: Vzorek tazatelů není vůči populaci uživatelů českého jazyka reprezentativní. Tazatelé JP představují podmnožinu uživatelů, kteří užívání jazyka (nebo přinejmenším jeden jeho aspekt) reflektují a svůj zájem o danou problematiku vyjadřují kontaktováním JP. V nemalém množství případů se navíc jedná o jazykové profesionály, tzn. uživatele, kteří s českým jazykem aktivně zacházejí ve své profesi, novináře, korektory, učitele aj. (Dufek et al., 2022, s. 36–37).

[17] Popis jednotlivých tematických kategorií je doplněn o příklady veřejně dostupných odpovědí, resp. konkrétních dotazů zpracovaných v těchto odpovědích. Dané příklady stojí vždy na samostatném řádku jsou vysázené menším písmem. Naproti tomu příklady postojů a argumentace vycházejí z nahrávek uložených v interní části DJD a jsou začleněny do textu jako citace v uvozovkách.

4 Kategorizace dotazů

V rámci DJD jsou odpovědi obsahující konkrétní dotazy utříděny, nejvyšší hierarchickou jednotkou jsou oblasti, které do značné míry odrážejí lingvistické roviny (vedle oblasti tvarosloví, lexikologie či syntaxe se však setkáváme i s úpravou písemností, onomastikou aj.). Převážná část excerpovaných dotazů je v rámci DJD zpracována v odpovědích z oblasti pragmatiky (65 %, např. dotazy na (ne)užívání přechýlených názvů osob či oslovování nebinárních osob), další relevantní dotazy jsme našly zejména v oblastech pravopis – ostatní interpunkce (13 %, např. dotazy na užití lomítka při zápisu rodových variant) a ostatní (10 %, např. dotaz na existenci seznamu názvů přechýlených pracovních pozic). Jiné oblasti byly zastoupeny méně než 5 %, šlo o tvarosloví, slovotvorbu, lexikologii, syntax a stylistiku.

Jak však bylo řečeno v odd. 3, naše vlastní kategorizace nevychází striktně z lingvistických kategorií, ale vznikla na základě podrobného studia excerpovaného materiálu. Ve většině dotazů tazatel zapojuje JP do procesu JM zaměřeného na konkrétní jazykový prostředek či komunikační strategii. Přibližně jedna desetina dotazů však má metajazykovou povahu – tazatel chce např. zjistit, zda existuje nějaká literatura ke GSV. V rámci naší analýzy jsme vyčlenily 7 kategorií (8. kategorii tvoří případy, které lze zařadit do více než jedné z těchto sedmi kategorií), jejichž zastoupení zachycuje graf 2. V následujících pododdílech se budeme podrobněji věnovat jednotlivým kategoriím seřazeným podle frekvenčního zastoupení dotazů.

4.1 Generické maskulinum

Převážná část dotazů (77, tj. 45 %) se tematicky dotýká problematiky generického maskulina. Podle Akademické gramatiky spisovné češtiny (Štícha et al., 2013, s. 152) může mít životné maskulinum generický význam: „Za určitých komunikačních okolností se užívá i pro označení ženy z hlediska jejího povolání či jiné charakteristické činnosti základní podoby osobního apelativa, tj. tvaru maskulina.[18] Děje se tak běžně především tehdy, jestliže se užívá plurálového tvaru jména jako označení sociálního statusu množiny osob obojího pohlaví. […] Maskulinního tvaru se však často užívá jako druhového názvu i v singuláru.“ Většina tazatelů se obrací na JP, protože si nejsou jisti singulárovým užitím jména. Tato nejistota může být spojena se skutečností, že mezi uživateli češtiny dochází k posunu od generického čtení maskulin k rodově specifickému čtení (Čmejrková, 2008a).[19]

[18] Podle autorů AGSČ je maskulinum považováno za základní tvar z hlediska slovotvorného, srov.: „Základní tvar substantiva označuje u osob zpravidla osobu pohlaví mužského, slovo z něj odvozené osobu pohlaví ženského.“ (Štícha et al., 2013, s. 151)

[19] Čmejrková (2008a) zmiňuje tři faktory, které se mohou na tomto posunu podílet: větší zastoupení žen na různých aktivitách, vizualizace médií a rostoucí reflexe tzv. patriarchálního paradigmatu.

Graf 2: Zastoupení dotazů v jednotlivých kategoriích.

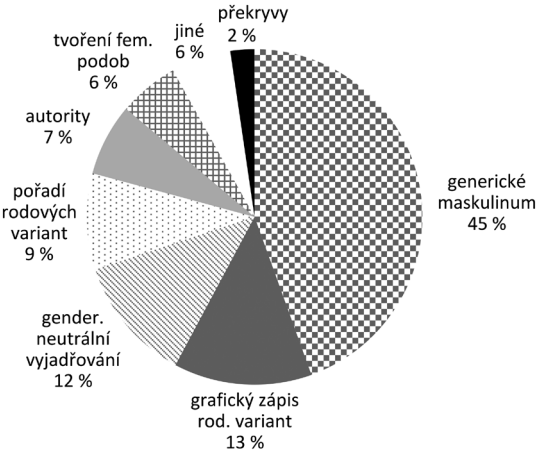

4.1.1 (Ne)přechylování jmen referujících k ženám

V rámci kategorie generického maskulina patří k nejčastějším dotazy, zda v textu obecné názvy (profesí, titulů apod.) referující k ženám přechýlit, nebo zda mohou zůstat v maskulinu (celkem 57 dotazů).[20] Následující příklad ilustruje, jakou podobu dotazy typicky mají:

> Mohu slovo voják použít i pro ženu, nebo je třeba zvolit přechýlenou podobu? (O 14037)[21]

Čmejrková (2008a), Štícha et al. (2013) či Valdrová (2023b) poukazují na rodovou asymetrii ve vyjadřovací praxi: maskulina jsou v úzu zastoupena častěji (podle Čmejrkové (2008a, s. 42) data z ČNK ukazují, že stonásobně, až tisícinásobně). Tazatelé na tento stav poukazují, převaha maskulin v úzu je tak může vést k nejistotě ohledně hodnocení přijatelnosti přechýlených podob, a tedy i k nejistotě ohledně plánu úpravy:

---

[20] Uvedený typ dotazu lze zařadit mezi stabilně se vyskytující témata v rámci jazykověporadenské činnosti, jak potvrzuje už postřeh Polívkové (1972, s. 31), že se mnoho dotazů adresovaných JP týká označení žen v různých funkcích a zaměstnáních. Do určité míry dochází k proměnám v repertoáru funkcí a profesí, jež u tazatelů vyvolávají jazykovou nejistotu, některé z nich se však v dotazech objevují opakovaně (např. dotazy na přechylování vojenských hodností či význam apelativ přechýlených pomocí přípony *-ov/á*).

[21] Číslo uvedené v kulatých závorkách za písmenem O označuje ID odpovědi, pod nímž ji lze nalézt ve veřejné části DJD (viz pozn. 15) a přečíst si tam kromě samotného konkrétního dotazu, který v článku uvádíme, i další informace včetně konkrétní textové odpovědi JP. Upozorňujeme, že odpovědi v DJD nemají vždy jednotnou formální úpravu, viz např. (ne)užívání uvozovek, a nepracují s kurzívou; v tomto článku je citujeme v autentické podobě (na rozdíl od citací vyjádření tazatelů, srov. následující poznámku pod čarou 22).

> Připravuji vizitky pro policii, ale nejsem si jistá, zda mám přechylovat názvy funkcí u žen. Někdo trvá na tom, aby na vizitce bylo napsáno např. „styčná důstojnice“, někdo tvrdí, že je lepší užívat pro ženy i muže název funkce „styčný důstojník“. Z praxe vím, že se při oslovování hodností užívá třeba „paní plukovnice“, ale nikdo neříká „paní majorka“, pouze „paní major“. Na vizitkách budou hodnosti uvedeny v podobě zkratek, to není problém, jen jsem chtěla naznačit, jak je daná situace komplikovaná. Přiklonili byste se tedy k přechýleným, nebo nepřechýleným názvům funkcí na vizitkách? (O 13360)

> Připravujeme imatrikulační listy, na nichž je uvedena formulace typu: „Jan Novák se stává řádným studentem gymnázia.“ Přemýšlím, zda bychom v případě nastupujících dívek neměli formulaci upravit: „Jana Nováková se stává řádnou studentkou gymnázia.“ Co si o tom myslíte? (O 13358)

Tazatelé preferují přechýlené podoby v případech, kdy se s nimi v úzu setkávají běžně („ona chce *pediatra* a mně to prostě trhá uši, protože tohle [*pediatrička*; KD a BM] mi přijde docela zažité oproti jiným [názvům; KD a BM], kam bych to necpala úplně“ (N 36049)[22]). Naopak negativní hodnocení přechýlených podob zaznamenáváme tehdy, když tazatelům tyto podoby připadají méně obvyklé („*lodnice*, *strojnice* se mi zdá hrozný […] mám naposlouchané *kormidelnice*, *navigátorka*, *důstojnice*, *kapitánka*, s tím nemám problém“ (N 33511)). Ivanová a Kyseľová (2022), které se ve svém výzkumu věnovaly analýze argumentace ve vztahu k GSV, označují promluvy tohoto typu jako argument jazykovou přirozeností.[23]

Valdrová (2023b) mezi různými příčinami rodové asymetrie zmiňuje existenci nežádoucích asociací vázaných na přechýlenou podobu, kterých si všímají a negativně je hodnotí i tazatelé JP:

> Jsem zvyklá na pojmenování „jediný společník“, přechýlená podoba „jediná společnice“ se mi zdá taková podivná. Mohu používat spojení „jediný společník“ i pro označení ženy? (O 13990; komentář tazatelky: „tady to evokuje ještě ledacos zavádějícího“ (N 37283))

Opakovaně se v této souvislosti vyskytují dotazy na možnost užít přechýlenou podobu pracovní funkce či povolání zakončené příponou *-ov/á* (*radová*,[24] *sládková*). Tyto přechýlené podoby se totiž historicky užívaly pro označení manželek mužů

---

[22] Číslo za písmenem N označuje ID nahrávky, z níž citace pochází (připomínáme, že nahrávky nejsou veřejně dostupné). Vyjádření tazatelů zachycujeme v upravené, čtenářsky přívětivé podobě. Naším cílem totiž není věrně zaznamenat promluvy, nýbrž zprostředkovat čtenářům obsah sdělení. Proto také někdy do vyjádření tazatelů doplňujeme výrazy, které zazněly dříve v rozhovoru a jejichž absence v citaci by čtenářům ztěžovala porozumění, jen výjimečně doplňujeme vysvětlující výrazy. Tato doplnění (bez jejich dalšího rozlišení) značíme hranatými závorkami a spojením zkratek našich jmen KD a BM. Pro vyznačování konkrétních jazykových prostředků užíváme kurzívu.

[23] Za blízký tomuto argumentu považujeme argument tradicí (Ivanová – Kyseľová, 2022), jenž se též vyskytl v našem materiálu („tady [ve vojenském prostředí; KD a BM] je takové staré přesvědčení, že se oslovuje žena *poručíku*“ (N 34250)).

[24] S dotazy na možnost používat přechýlenou podobu pracovní funkce *rada* se na JP tazatelé obracejí již desítky let (srov. Petr, 1980; Černá, 2001).

vykonávajících danou činnost, a tazatelé se proto obávají, zda se tento význam nemůže promítat i do současnosti (viz vyjádření tazatele v souvislosti s dotazem na podobu *sládková*: „jak bylo takové velice uctivé, jak říkali ne doktorce, ale manželce doktora – *paní doktorová* nebo podobně *paní továrníková*“ (N 27903)):

> Jak by se měla označit žena vykonávající práci sládka – sládek, nebo sládková? (O 8719)

Mezi dalšími příčinami rodové asymetrie uvedenými Valdrovou (2023b) se v našem materiálu objevuje rovněž vliv právnického jazyka, resp. vliv textů, jejichž jazykové zpracování mohou tazatelé považovat za právně závazné („narazili jsme na to, že se nikde v zákoně o *sociálních pracovnicích* nehovoří, jenom o *sociálních pracovnících*“ (N 11418)), a technické důvody („aby se to nemuselo v těch smlouvách všude měnit“ (N 17385)). Podle autorky mohou být maskulina upřednostňována též proto, že jim někteří uživatelé jazyka mohou přičítat vyšší společenský status. V našem materiálu jsou sice zachyceny případy, kdy si sama žena přeje užít nepřechýlenou podobu pojmenování, motivace pro toto rozhodnutí nám však nejsou známy, jelikož se v roli tazatele neobjevují tyto ženy, ale jen autoři textů, kteří k těmto ženám referují:

> Připravujeme divadelní program, v němž přechylujeme názvy profesí, které vykonávají ženy – herečka, dramaturgyně atd. Naší asistentce režie se to však nelíbí, chtěla by mít u svého jména uvedeno asistent režie. Mně se zase nelíbí, že bychom u žen střídali přechýlené a nepřechýlené podoby. Jaký na to máte názor? (O 14028)

V analyzovaném materiálu se taktéž setkáváme s nejistotou mluvčích, jak přechýlenou podobu vytvořit. Tvoření přechýlených podob je věnován pododd. 4.6.

4.1.2 Další dotazy týkající se problematiky generického maskulina

V Akademické gramatice spisovné češtiny (Štícha et al., 2013, s. 153) se píše, že „základové maskulinum (např. *učitel*) funguje celá staletí též jako výraz generický“. Někteří tazatelé však uvažují, zda lze maskulinum interpretovat genericky i v současné době, tedy zda nedošlo k nějaké jazykové změně:[25]

> Platí stále, že když napíšu „studenti jsou povinni“, zahrnuje toto vyjádření jak studenty, tak studentky? (O 13378)

Podobně si tazatelé v JP ověřují, zda je nadále možné používat generické maskulinum, respektive zda není vhodnější, či dokonce nutné vypisovat rodové varianty:

> Je stále povolené užívat generické maskulinum, nebo musím uvádět názvy osob i v ženském rodě? (O 13780)

[25] Více o jazykové změně z pohledu tazatelů JP viz Dufek et al. (2022).

Připravujeme různé reklamní texty a jedna klientka se na nás obrátila s požadavkem na genderovou vyváženost. Nelíbily se jí totiž formulace typu „kandidáti získají“ nebo „pokud máte fajn souseda, přihlaste ho do soutěže“. Je nutné, abychom všude vyjmenovávali „kandidáti a kandidátky“, „sousedi a sousedky“ apod.? Samozřejmě nechceme ženy vylučovat. (O 13366)

Při korektuře jsem narazila na formulaci: „Když jste soutěživý typ, mohl byste si zkusit závodit.“ Nemělo by být sloveso moci užito i ve tvaru ženského rodu (tj. mohla byste), aby byly do sdělení zahrnuty také ženy? (O 13928)

Analyzované dotazy neobsahují informace o motivaci tazatelů k pokládání těchto dotazů. Snad se v praxi setkávají s ubýváním generického maskulina a přibýváním obou rodových variant v takových kontextech nebo v takové míře, až se potřebují ujistit o (přetrvávající) platnosti generického maskulina. Jejich nejistota může též pramenit z informací uvedených v různých metodikách GSV, které generičnost maskulina zpochybňují či problematizují. Například Langhammerová et al. (2023, s. 6) uvádějí: „Experimentální studie dokládají, že pokud použijeme slovo ‚vědec‘, lidé si s velmi vysokou pravděpodobností představí muže, v případě, že se použije výraz ‚vědec či vědkyně‘, je výsledek zcela jiný.“[26] Roli však může hrát i subjektivní vnímání daného jazykového prostředku, případně z něj vyplývající názorový střet s jiným uživatelem jazyka. Z dosud publikovaných výzkumů generického maskulina v češtině (Valdrová, 2008; Čmejrková, 2008a; Kolek – Scheller-Boltz, 2020) totiž vyplývá, že část uživatelů jazyka nechápe v určitém kontextu maskulina genericky, nýbrž rodově specificky. V souladu s tím někteří tazatelé JP pochybují o vhodnosti užití generického maskulina v konkrétních kontextech, považují ho za problematické a nezřídka navrhují, aby byla užívána (také) feminina:

Vím, že se v inzerátech může používat generické maskulinum. Zdá se mi však, že některá maskulina mají více generický význam než jiná – v inzerátu bych použil třeba slovo psycholog, ale ředitel už ne, protože jsem zvyklý, že se ženy označují jako ředitelky. Existuje nějaký oficiální seznam těch opravdu generických maskulin? (O 13808)

Nelíbí se mi užívání názvů pracovních pozic jen v mužském rodě. Vypadá to, že v různých výběrových řízeních hledají profesory a nedávají šanci profesorkám. Co si o tom myslíte? (O 11654)

Setkal jsem se s textem, kde se psalo, že „kapsáři letos odcizili…“, a dále byla uvedena informace, že se v 80 % případů jednalo o ženy. Proč tedy rovnou nenapsali „kapsáři a kapsářky“? (O 11490)

V souvislosti s generickým maskulinem se objevují i dotazy týkající se užití pouze ženské podoby. V JP opakovaně konzultujeme případy, kdy bylo v pracovním inzerátu

[26] V metodice odkazované studie však zřejmě nejsou založeny na českých jazykových datech, proto je dané tvrzení použité jakožto argument pro aplikaci GSV v češtině přinejmenším zavádějící. Daná metodika však odkazuje na vůbec první výzkum generického maskulina v češtině (Valdrová, 2008) na jiném místě.

zvoleno ženské pojmenování profese, což je v rozporu se současnou legislativou.[27] V tomto kontextu vyvstává otázka, zda a proč může mužská podoba zahrnovat i ženy, nikoliv však naopak:

> Bylo nám vytčeno, že jsme v inzerátu použili slovo sekretářka, protože tím prý diskriminujeme muže. Ale když se použije mužský rod, třeba právník, tak to prý nevadí. Jak je to možné? (O 8366)

Uvedené dotazy naznačují, že tazatelé zaujímají ke generickému maskulinu odlišné postoje, které ospravedlňují různými argumenty. Pozitivní hodnocení generického maskulina bývá založeno na kritice konkurenčního uvádění rodových variant, jež dle tazatelů text nepřiměřeně prodlužují a zvyšují riziko jazykových chyb („strašně to nabobtnává […] můžou tam vzniknout chyby“ (N 36040)), znepřehledňují ho a jsou čtenářsky nevstřícné („v textu, studijním předpisu a podobně se to plevelí“ (N 36040); „ten text je pak hrozně zaplavený […] není mi to jako čtenáři příjemné“ (N 32156)). Dotyční tedy proti rodovým variantám argumentují mj. jazykovou ekonomií a textovými kvalitami, čehož si povšimly ve svém výzkumu postojů ke GSV deklarovaných mluvčími češtiny, slovenštiny a polštiny i Ivanová a Kyseľová (2022). Naproti tomu tazatelé, kteří hodnotí generické maskulinum negativně, zpochybňují či odmítají jeho generický význam („jestliže mám *doktor* a *doktorka* a někdo použije slovo *doktor*, je to prostě diskriminační“ (N 26257); „tím, že ty tři rody máme, vysílají [tvůrci inzerátů; KD a BM] trošku signál, že tam ty ženy nechtějí“ (N 25922)). Zajímavé je, že jednotlivci mohou zastávat i rozporuplné názory – jeden z tazatelů si stěžoval, že autorka textu „píše jenom *srnci*, jenom *jeleni*, ale pak napíše *vědci a vědkyně*, tam si to nezapomene […] aby to mělo logiku, tak bych musel napsat *jeleni a laně*, *srnci a srny* […] hlavně asi feministky jsou na to strašně háklivé“ (N 29623), tj. s využitím ironie kritizoval užívání rodových variant, ale zároveň negativně hodnotil užívání generického maskulina v negativních kontextech (a v textech jiných autorů): „nebo příklad, že toho *kapsáři* letos odcizili míň, ale hned v další větě bylo, že z osmdesáti procent to jsou ženy […] takže řeknou, *kapsáři odcizili*, ale hned v další větě se dozvíte, že vlastně z většiny to jsou ženy – proč nenapíšou rovnou *kapsáři a kapsářky*?“). Tazatelé negativně hodnotící generické maskulinum tedy argumentují jeho nereprezentativností či jeho diskriminačním užitím (srov. Ivanová – Kyseľová, 2022).

---

[27] Viz dokument Výzkum veřejného ochránce práv – projevy diskriminace v pracovní inzerci (2011, s. 8): „Vzhledem k tomu, že generické maskulinum je v českém jazyce obecně užíváno (a to běžně i v právních předpisech), nelze bez dalšího dojít k závěru, že by použití pouze mužského rodu v pracovní inzerci představovalo diskriminaci. Pokud je však v názvu pozice či textu inzerátu použit pouze ženský rod, je situace jiná. V českém jazyce se totiž obecně nepoužívá tzv. generické femininum, tedy ženský rod pro souhrnné označení mužů i žen. Z takového inzerátu je proto a priori zřejmé, že nabídka práce je určena pouze ženám. Inzerát, ze kterého je patrné, že zaměstnavatel hledá kupříkladu uklízečku, prodavačku, asistentku manažera apod., je proto obecně přímo diskriminační z důvodu pohlaví.“

4.2 Grafický zápis rodových variant

Druhou nejpočetnější kategorii tvoří dotazy týkající se grafického způsobu zápisu rodových variant (23 dotazů, tj. 13 %).[28] Nejčastěji kladou tazatelé dotazy, jakým způsobem se rodové varianty zapisují pomocí tzv. zkráceného splittingu (*abbreviated* splitting; Kolek, 2019),[29] tedy zkráceného zápisu rodových variant pomocí lomítka, příp. závorky. Předpokládáme, že motivací pro tento způsob zápisu je s největší pravděpodobností úspora místa.

> V pracovním inzerátu máme text „hledáme specialistu“. Když ho chceme formulovat genderově korektně a pomocí lomítka signalizovat i ženskou variantu, co přesně bychom tam měli uvést: „/ku“, nebo „/tku“? (O 5634)

> Chci zapsat sloveso v minulém čase v obou rodových variantách (přečetl i přečetla), a to tak, že koncovku ženského rodu zapíšu do závorek. Měl by v závorce této koncovce předcházet spojovník, tzn. přečetl(-a), nebo se před koncovkou nepíše žádná interpunkce, tzn. přečetl(a)? (O 690)

Tazatelé často nejsou obeznámeni s doporučením formulovaným v Internetové jazykové příručce, že je při splittingu namístě rozlišovat případy, kdy má maskulinum nulovou koncovku (pak je možné použít zkrácený zápis), a případy, kdy je koncovka nenulová (pak je vhodné vypisovat celé tvary slov).[30]

> V případě, že z důvodu genderové korektnosti musím používat rodové varianty, lze užívat pro zápis lomítko, např. žáci/kyně, nebo je třeba obě slova vypsat? (O 14043)

Několik dotazů v této kategorii přesahuje do oblasti syntaxe:

> V textu uvádíme názvy osob v mužském i ženském rodě, zapisujeme je pomocí lomítka, např. žadatel/žadatelka. Nejsme si ale jisti, jak máme řešit shodu přísudku s tímto podmětem. Bude se v přísudku psát měkké i, stejně jako např. v případě několikanásobného podmětu se souřadicí spojkou („žadatel nebo žadatelka by měli“; tudíž „žadatel/žadatelka by měli“)? (O 13375)[31]

Pro tazatele JP představuje uvedená problematika zpravidla zřejmě čistě grafickou záležitost, v analyzovaných dotazech se totiž nesetkáváme s explicitním hodnocením

---

[28] V rámci této kategorie nezpracováváme dotazy týkající se zápisu rodově neutrálních variant pomocí hvězdičky, ačkoliv si uvědomujeme, že by sem mohly být snadno zařazeny. Pozornost jim věnujeme v pododd. 4.3 Genderově neutrální vyjadřování, protože se tento typ dotazů v databázi poprvé objevil právě až v souvislosti s touto problematikou.

[29] K problematice splittingu (tzn. explicitního vyjádření mužských a ženských forem v případech, kdy se referuje k mužům i ženám) v českém jazyce viz též Čmejrková (2003).

[30] Toto doporučení je dále upřesněno v odpovědích v DJD. Zdůrazňuje se tu, že zkrácený splitting se nedoporučuje užívat v situacích, kdy není část před lomítkem stejná pro maskulinum i femininum, např. když je k maskulinu přidána koncovka v nepřímých pádech (zveme *učitele*/*ky*) nebo když u jedné z rodových variant dochází k alternaci (*žáci*/*kyně*, *knihovník*/*ice*), srov. textové odpovědi v O 13337 a 14043.

[31] Na základě opakujících se dotazů bylo téma zpracováno rovněž ve výkladové části v IJP (jakožto složitější typ shody přísudku s podmětem: *studenti*/*studentky psali*/*psaly*).

daných jazykových prostředků ani s uvedením dalších jazykověmanagementových okolností, které potenciálně mohou být motivací k volbě zápisu pomocí lomítka či závorky. Tento implicitní předpoklad potvrzuje i komentář tazatele: „Nemám problém s tím tvarem jako takovým, spíše s tou technickou praxí.“ (N 15554)

4.3 Genderově neutrální vyjadřování

Problematika genderově neutrálního vyjadřování se v jazykověporadenských dotazech objevuje až od roku 2020. Toto zjištění patrně souvisí s posunem v oblasti GSV, probíhajícím v různých jazycích, jejž popisuje Urbancová (2022) – od feminizace, tj. zviditelňování žen v jazyce, k zahrnutí všech genderových identit, a to ve formě jejich zviditelňování i naopak ve formě snahy o „bezrodé“ vyjadřování (tj. snahy vyhnout se při referenci k osobám signalizaci určité genderové identity gramatickým rodem). Čeština sice jakožto flektivní jazyk vyjadřující gramatický rod u mnoha slov (u všech ohebných slovních druhů) nenabízí pro genderově neutrální vyjadřování snadné řešení, ale zároveň disponuje množstvím jazykových prostředků, které lze pro tento účel využít a dle potřeby kombinovat. Situace v češtině se tak v mnohém podobá situaci v dalších slovanských jazycích, např. ve slovenštině (Urbancová, 2022), slovinštině (Kern – Vičar, 2019), polštině (Wtorkowska, 2024), ruštině (Herrmann, 2024), ale do jisté míry třeba i v němčině (Kolek, 2019; Valdrová, 2023b).

Během pěti let položili tazatelé JP 21 dotazů (tj. 12 %) týkajících se genderově neutrálního vyjadřování.[32] Největší pozornost vzbudilo užívání hvězdičky (asterisku), která „jakožto zástupný znak bez nutnosti určení, co všechno nebo co přesně zastupuje, má naznačovat zahrnutí celého spektra genderových identit (včetně té nebinární)“ (odpověď v O 11967), čímž se odlišuje od lomítka, jež nabízí pouze dvě alternativy (např. *student/ka* = ‚student nebo studentka‘) (viz Langhammerová et al., 2023). Tazatelé chtěli znát stanovisko JP k tomuto jazykovému prostředku nebo se dotazovali na možnost, vhodnost či správnost jeho užití. Z rozhovorů přitom vyplynulo, že si někteří tazatelé nebyli vědomi odlišných funkcí hvězdičky a lomítka, s daným rozdílem byli seznámeni až během konzultace svého dotazu – hvězdičce tak předtím přičítali pravděpodobně touž funkci jako lomítku:

> V dotaznících používáme pro uvádění rodových variant lomítko (např.: „Použil/a byste tento výraz?“). Všiml jsem si však, že se poslední dobou v různých dotaznících objevuje namísto

[32] V DJD je možné dohledat celkem 22 odpovědí, k jedné z nich (ohledně názoru JP na užívání znaku *; O 11967) však není přiřazena žádná nahrávka, a proto ji do naší analýzy nezařazujeme. Odpověď byla zpracována na základě online diskusí a telefonátu do JP, jehož nahrávání volající zřejmě odmítl (tuto možnost mají všichni volající, ovšem využívají ji jen minimálně). Do DJD byla daná odpověď přidána, neboť JP předpokládala, že o tento nový prostředek se mohou zajímat i další uživatelé jazyka, a zároveň chtěla zaručit konzistentnost při zodpovídání dotazů po telefonu.

lomítka hvězdička. Máme ji také používat (a psát tedy např.: „Použil*a byste tento výraz?“)? (O 13365)

Napsal jsem tiskovou zprávu, kde v nadpisu stojí „chtěl/chtěla“. Média mě ale upozornila, že budou místo lomítka používat hvězdičku (chtěl*chtěla). Podle mě to ale není pravopisně správně, a navíc může hvězdička přece naznačovat cenzuru. Co si o tom myslíte? (O 13511)

Pokud tazatelé vyjadřují své hodnocení užití hvězdičky, bývá většinou negativní. Volající argumentují ztíženou percepcí textů s tímto grafickým prostředkem („mě to ruší při čtení“ (N 32902); „pro čtení to není zas tak pohodlné“ (N 34911); „v psané formě to podle mě lidi ruší, nejsme na to v češtině zvyklí“ (N 36693), nebo jazykovou (ne)správností („mě to strašně jako češtináře drtí, jako typograficky smýšlejícího člověka“ (N 32902); „s hvězdičkou to není pravopisně správně“ (N 36828)). Někdy však tazatelé vyjadřují i jistou toleranci či pochopení pro užití hvězdičky v určitých kontextech („třeba u nabídky vzdělávacího kurzu, kdyby souvisel s tou [genderovou; KD a BM] tematikou, tak to bych chápala víc“ (N 32902); „lomítko se nám zdá genderově zaměřené, kdy čtenář neví, o koho jde […] v tom je hvězdička asi lepší“ (N 34911) – k překladu hry, kde se vyskytuje nebinární postava; „já osobně bych byla proti hvězdičkám, ale můj úkol je přenést text a cítím se povinna podchytit intenci autora“ (N 28274) – vyjádření překladatelky). V jejich promluvách tak zaznívá opakovaně argument reprezentativností (tj. potřebou jazykově zviditelnit různé genderové identity; srov. Ivanová – Kyseľová, 2022).

Někdy tazatelé potřebují poradit, jaké pojmenování mají zvolit pro nebinární osobu, pro zahrnutí všech osob (tj. včetně těch nebinárních), zajímají se o stanovisko JP k těmto pojmenováním apod.:

Můj dotaz se týká nebinárního vyjadřování. Setkal jsem se s větami typu „nebinární zpěvák jsou…“. V daném kontextu se mi zdá zvláštní použít jméno rodu mužského (zpěvák), ale zase nevím, jak jinak dotyčnou osobu pojmenovat. Máte nějaký nápad? (O 13762)

Je vhodné, v pořádku používat slovo ombudsosoba místo ombudsman? (O 13981)

Volba pojmenování stojí též v jádru dotazů ohledně oslovování nebinárních osob:

Užívá se v češtině nějaká plně inkluzivní forma oslovení? Zdá se mi, že oslovení typu „vážený zákazníku“ cílí (především) na muže, forma „vážená paní, vážený pane“ zase nezahrnuje nebinární lidi. (O 13785)

A podobně jako pojmenování je předmětem povšimnutí tazatelů též gramatická shoda:

Opravuji text, v němž se vyskytuje spojení „hudebnictvo mi řekli“. Slovo „hudebnictvo“ přitom odkazuje k jedinému, nebinárnímu člověku. Je v tomto případě přijatelné užít v přísudku tvar „řekli“? (O 13766)

Píšu knihu, v níž se objevují nebinární postavy. Mám však problém s tím, jak o nich psát – nechci užívat rod ženský (přišla) ani mužský (přišel), ale nelíbí se mi ani rod střední (přišlo), protože si ho spojuji s věcmi. Máme už v češtině nějaká pravidla pro tyto případy? (O 13779)

> Překládáme rozhovor s nebinární osobou. V angličtině používá tato osoba zájmeno they (oni), tak nás napadlo používat tvary množného čísla (zpívali) nebo zakončení -x (zpívalx). Ani jedno řešení se mi však nelíbí – koncovka -i naznačuje mužský rod a koncovka -x se mi zdá dost neobvyklá. Máme už v češtině nějaká pravidla pro tyto případy? (O 13782)

Ať už jde o pojmenování, či gramatickou shodu, dané jazykové prostředky vycházejí ze snahy vyhnout se signalizaci určité genderové identity gramatickým rodem (přehled těchto prostředků viz např. Kolek (2022b); Valdrová (2023a); jaké prostředky používají samy nebinární osoby viz Kolek (2022a); Langhammerová et al. (2023); Herrmann (2024)). Tazatelé hodnotí takovéto jazykové prostředky většinou odmítavě (stejně jako v případě výše zmíněné hvězdičky). Vyjadřovali se např. ke slovu *ombudsosoba* („pro mě ne ze zcela pochopitelného důvodu korektnosti dnešní doby nepoužívá [děkan; KD a BM] slovo *ombudsman*, ale *ombudsosoba* […] mě to jako absolventa DAMU uráží […] děkan DAMU by se měl řídit obecnými pravidly a zároveň českým pravopisem“ (N37270) – dotyčný tedy argumentuje negativním vlivem genderové ideologie na jazyk, srov. Motyková (2020) a Ivanová a Kyseľová (2022), a dále jazykovou správností), ke koncovce *-x* („nám přijde, že je to dost nečitelné“ (N36693)) či k plurálové shodě („mě tímhle zmátli včera, že napsali *londýnští Sam Smith*, a já myslel, že je to skupina“ (N 38599)). Méně často se vyskytují argumenty podporující užití určitého jazykového prostředku či vyjadřující alespoň určitou míru tolerance, a to u plurálové shody („napadlo nás dávat falešný plurál majesticus, na což jsou lidi zvyklí“ (N 36693)) či kolektiv („dnes už se přestává používat slovo *studenti*, *piráti*, ale [používá se; KD a BM] *pirátstvo*, *studentstvo*, což je divné, ale O. K.“ (N37270)). Pro volbu daných jazykových prostředků i proti ní tedy tazatelé argumentují percepcí textů, příp. jazykovou přirozeností. Nadto jeden z tazatelů sám navrhl, aby se volba pojmenování a na ni navazující gramatická shoda řídily přáním nebinární osoby, k níž se referuje („*nebinární kolega kritizoval*, nebo *nebinární kolegyně kritizovala* – to asi podle toho, jak on sám se pojímá“ (N 31905)).

4.4 Pořadí rodových variant

Celkem 16 dotazů (tj. 9 %) se týká slovosledu při uvádění rodových variant – tazatelé si přejí vědět, zda by na prvním místě mělo stát femininum a za ním maskulinum, či naopak. Prototypicky jde o syndetická spojení názvů osob v různých textech:

> V článku uvádím spojení „skautky a skauti“, ale nejsem si jistá, zda by pořadí jmen nemělo být opačné, tedy „skauti a skautky“. Je pro to nějaké pravidlo? (O 10653)

> Nejsem si jistá, zda je v následující větě vhodné uvést na prvním místě kandidáty, nebo kandidátky. Která varianta je lepší? „Vyvineme úsilí, aby vhodné kandidátky a kandidáti po ukončení studia prokázali významný posun.“ / „Vyvineme úsilí, aby vhodní kandidáti a kandidátky po ukončení studia prokázali významný posun.“ (O 11765)

Nejistota ohledně pořadí rodových variant vyvěrá pravděpodobně ze střetu mezi upřednostňováním žen před muži vycházejícím ze zdvořilostních norem a jazykovou tendencí uvádět u názvů osob na prvním místě maskulinum (na tuto tendenci poukazuje Valdrová (2023b). Tazatelé uvádějí, že „z hlediska etikety by ženy měly být jako první“ (N 35902) či že „teď se dává přednost ženským tvarům […] nám babám se dává přednost“ (N 11535), tzn. argumentují etiketou, data z korpusu SYN v13 však ukazují, že v psaném korigovaném jazyce převažuje pořadí maskulinum – femininum.[33, 34] Valdrová (2023b, s. 129) v souvislosti s daným pořadím rodových variant zmiňuje morfologický či morfofonetický faktor, díky němuž „kratší výchozí substantivum jakoby logicky stojí na prvním místě: *student a studentka*“, a s odkazem na práce zahraničních lingvistek upozorňuje, že se v tomto pořadí může odrážet nadřazenost mužů nad ženami. Některé metodiky GSV pak doporučují pořadí rodových variant v rámci jednoho textu měnit, např.: „Pořadí pohlaví ve víceslovných názvech je vhodné střídat. *‚Akce se zúčastnili nejen všechny zaměstnankyně a zaměstnanci ale i všichni vedoucí pracovníci a pracovnice.* “ (Příručka pro genderově korektní komunikaci a jednání, 2021, s. 6)

Pořadí maskulinum – femininum nachází opodstatnění při uvádění rodových variant pomocí lomítka. Mnohdy totiž stačí doplnit za tento znak jen ženskou příponu a/nebo koncovku (např. *student*/*ka byl*/*a vybrán*/*a*; srov. pododd. 4.2). To může vést některé tazatele k úvaze, zda je při zápisu s lomítkem možné či vhodné zvolit opačné pořadí variant:[35]

---

[33] Viz počty vybraných lemmatických spojení: *poslanec a poslankyně* (607) vs. *poslankyně a poslanec* (268), *učitel a učitelka* (1015) vs. *učitelka a učitel* (808), *lékař a lékařka* (508) vs. *lékařka a lékař* (184), *asistent a asistentka* (80) vs. *asistentka a asistent* (55), *skaut a skautka* (3234) vs. *skautka a skaut* (297). V oslovení však převažuje opačný slovosled, viz např. spojení tvarů *V/vážení poslanci, vážené poslankyně* (3) vs. *V/vážené poslankyně, vážení poslanci* (17), *V/vážení učitelé, vážené učitelky* (0) vs. *V/vážené učitelky, vážení učitelé* (3), *V/vážení lékaři, vážené lékařky* (0) vs. *V/vážené lékařky, vážení lékaři* (8).

[34] Při výběru korpusu jsme upřednostnily jeho velikost před reprezentativností, neboť při ověřování výskytů rodových dvojic v nejaktuálnějším reprezentativním korpusu SYN2020 jsme získaly jen velmi nízké počty dokladů, srov. např. *poslanec a poslankyně* (12) vs. *poslankyně a poslanec* (4), *asistent a asistentka* (0) vs. *asistentka a asistent* (0).

[35] Srov. komentář Langhammerové, Nebeské a Olivové (2023, s. 30) k pořadí rodových variant ve zkráceném zápisu s hvězdičkou: „Využívá se při vypisování slov o stejném základu, které [sic!] se liší rodem (*kolegové*yně*, *byl*a*, *chytrý*á*), převážně se používá ve tvaru mužský rod*ženský rod, zejména kvůli tomu, že před hvězdičkou je kořen slova a ten se někdy shoduje s formou slova v mužském rodě. Je však možné hvězdičky používat i s opačným pořadím, jako to děláme v této příručce. To může buď poukazovat na to, že je v dané oblasti více žen, nebo se může jednat o symbolické zviditelnění skrze používání hvězdičky.“ Podobně lze přistupovat i k zápisu s lomítkem, jak to dokládá vyjádření jedné tazatelky: „Opravuju jeden sebepoznávací deník a autorka by tam chtěla upřednostnit femininum […] ten deník je pro všechny, ona tam pokládá otázky […] běžně je to tak, že se tam používá lomítko, jako třeba *jsem spokojený*/*á* […] ale ona by to ráda otočila, aby to upřednostňovalo ženské čtenářky.“ (N 38957)

V e-mailu užívám oslovení „Vážená paní, vážený pane“ a dále v textu se mi objevuje sloveso „uvést“ v minulém čase, u něhož bych také chtěla zapsat obě rodové varianty. Měla bych dodržet pořadí při oslovení a napsat „uvedla/uvedl“, nebo je přípustné napsat „uvedl/a“? (O 13336)

Někdy tazatelé nepracují s pořadím obecných pojmenování či kongruentních gramatických tvarů, nýbrž s pořadím osobních vlastních jmen.[36] V těchto případech nezřídka přikládají důležitost mimojazykovým okolnostem, používají je jako argument pro konkurenční řešení:

Formuluji poděkování za finanční příspěvek. Napsal bych, že děkuji „Pavlovi a Daniele“, protože peníze mi poslal muž z tohoto manželského páru. Ale nejsem si jistý, zda by jako první neměla být uvedena žena. Poradíte mi? (O 11613)

V jakém pořadí mají být uvedena jména na náhrobku? Upřednostnil bych jméno ženy na prvním místě (Anna a Jan Novotných), ale na náhrobku bude jejich dvojportrét, kde je muž zachycen nalevo a žena napravo, čemuž odpovídá opačné pořadí jmen (Jan a Anna Novotných). Kterou variantu byste mi doporučili? (O 13781)

Poslední nezanedbatelnou skupinu tvoří dotazy ohledně pořadí jmen v oslovení. Zajímavé jsou zejména případy, kdy tazatelé tematizují možný rozdíl mezi současnou a dřívější normou (*Vážení bratři, vážené sestry* užité ve starších dopisech vs. dnes očekávané *Vážené sestry, vážení bratři* (O 13770)) či mezi češtinou a jiným jazykem (*Vážená paní, vážený pane* vs. anglický ekvivalent *Dear Sir or Madam* (O 13354)).

4.5 Autority: zdroje informací a pravomoci institucí

Tato kategorie zahrnuje 12 metajazykových dotazů (tj. 7 %), jejichž společným jmenovatelem jsou autority nabízející poučení nebo rozhodující o užívání GSV. Žádný z dotazů nebyl položen samostatně, ale vztahoval se k předcházejícímu dotazu na jiné téma.

Řadíme sem dotazy na zdroje, v nichž je možné najít poučení o GSV. Tazatelé často chtějí vědět, v jakých zdrojích je možno se o problematice GSV či jejích jednotlivých aspektech (zejména o problematice genderově neutrálního vyjadřování, která je v českém jazyce nová a neustálila se pro ni dosud norma; srov. pododd. 4.3) dozvědět podrobnější informace:

Je někde dostupný seznam názvů pracovních pozic z hlediska genderové korektnosti? (O 8501)

Pokud se rozšíří zápis rodových variant s hvězdičkou naznačující zahrnutí všech genderových identit (např. student*ka), promítne se to do Internetové jazykové příručky? (O 13999)

[36] Tyto dotazy do analýzy zařazujeme, neboť se netýkají formy konkrétního jména ani obecných pravidel pro zacházení s osobními vlastními jmény, nýbrž pouze pořadí (víceméně náhodných) jmen.

Druhou skupinu tvoří dotazy na pravomoc institucí rozhodovat o užívání GSV. V tomto kontextu je opakovaně zmiňován Ústav pro jazyk český (např.: „V tomto projektu je zapojeno více různých subjektů a organizací, takže já absolutně nemůžu nikomu poroučet. Jediná možnost by byla dát doporučení na základě nějaké existující metodologie od Ústavu pro jazyk český, tzn. od nějaké autority.“ (N 36109); srov. Dufek et al., 2022).

> Kdo určuje, jaká je z hlediska genderové korektnosti preferovaná podoba názvu pracovní pozice? (O 8502)
>
> Má Ústav pro jazyk český zákonem ustanovenou pravomoc rozhodovat o užívání generického maskulina? (O 13809)

Dotazy na autority se v DJD objevují také až od roku 2020, což může souviset s narůstajícím počtem genderově vyvážených směrnic, dokumentů apod., zahrnujících ženy a muže, a nově se objevujícím zájmem o genderově neutrální vyjadřování:

> Vydal Ústav pro jazyk český nějaké oficiální doporučení, jak tvořit genderově korektní dokumenty? (O 14001)

4.6 Tvoření femininních podob

Početně malou kategorii, která souvisí s problematikou generického maskulina (viz pododd. 4.1), představují dotazy týkající se tvoření ženských podob (10 dotazů, tj. 6 %). Zařadily jsme sem dotazy, v nichž je tematizována potřeba najít vhodné pojmenování v případě, kdy se referuje k ženě. Jejich část je v DJD zpracována v oblasti slovotvorby. Do analýzy jsme však nezahrnuly všechny dotazy z této oblasti, nýbrž pouze ty, v nichž bylo explicitně reflektováno GSV; v takových případech je souvislost s GSV zaznamenána v detailní anotaci DJD (viz např. vyjádření tazatele, jímž uvedl níže zaznamenaný dotaz: „Já bych s vámi rád konzultoval v rámci momentálně módní genderové vyváženosti správné tvary žen, ženských povolání nebo ženských titulů.“ (N 31993))

> Jaká je přechýlená podoba slova vlastník? (O 14045)

Část dotazů pak v rámci DJD spadá do oblasti lexikologie, a to v případě, že je zvažováno pro pojmenování ženy víceslovné spojení obsahující maskulinum. Tazatelé cítí potřebu v textu vyjádřit, že se jedná o ženu, nicméně z důvodů zavedených tradic, úzu či nevhodných konotací (srov. pododd. 4.1.1) nechtějí použít přechýlenou podobu (objevují se zde mj. opět dotazy na výrazy *radová*, *sládková*).

> Můžete nám poradit, jak máme oslovit ženu zastávající funkci sekretáře? Když napíšeme „Vážená paní sekretářko“, připomíná nám to nějakou asistentku, přitom dotyčná zastává v podstatě ředitelskou funkci. Nebylo by tedy lepší použít oslovení „Vážená paní sekretáři“? (O 13952)

4.7 Jiné

Některé dotazy mají jedinečnou povahu a nelze je přiřadit k výše vyčleněným kategoriím (10 dotazů, tj. 6 %). V části dotazů je tematizováno GSV v širokém slova smyslu, ať už z hlediska reflexe konkrétních interakcí, či reflexe jazykového systému. I v rámci tohoto malého vzorku jsme identifikovaly různorodé argumenty pro i proti GSV: argument vlivem genderové ideologie na jazyk („Teď jsou takové ty trendy, aby se to nějaké emancipovanější ženy nedotklo, na tohle je třeba dávat pozor.“ (N 14350)) či argument jazykovou ekonomií a textovými kvalitami („Když to budeme vypisovat [mužské i ženské varianty; KD a BM], tak to je v rozporu s tím, že jakýkoliv předpis by měl být jasný, stručný, věcný.“ (N 36091)) (srov. Ivanová – Kyseľová, 2022).

> Jakým způsobem máme zapracovat do předpisů naší vysoké školy genderově senzitivní vyjadřování? Setkala jsem se užitím lomítka (student/ka) a s pojmenováním osob v mužském rodě (student), přičemž v tomto případě bylo v poznámce pod čarou uvedeno, že se jedná o generické maskulinum, které zahrnuje i ženy. (O 13361)

> Bude se třeba během dalších deseti či dvaceti let ještě řešit genderová neutralita českého jazyka? (O 13807)

Další část zahrnuje jinam nezařaditelné dotazy na oslovení či případy, v nichž se oslovení tematizuje v rámci argumentace: „generické maskulinum používám ve vztahu ke třetím osobám […] *každý ví* apod., to mi přijde v pořádku, ale adresáty bych rozlišovala podle pohlaví, aby se necítil nikdo dotčen“ (N 31745), srov. argument oslovením identifikovaný Ivanovou a Kyseľovou (2022):

> Jak mám v psaném textu zdvořile oslovit několik kolegyň a několik kolegů? (O 11822)

Některé dotazy jsou však zcela specifické:

> Potřebuji převést souvětí „ten, kdo učí, musí mít trpělivost“ na větu jednoduchou. Odpovídá tomu řešení „učitel nebo učitelka musí mít trpělivost“? (O 13989)

Pro úplnost dodejme, že se v analyzovaném vzorku vyskytly další 4 dotazy (tj. 2 %), jež by bylo možno zařadit do více než jedné kategorie. Vzhledem k nízkému počtu těchto dotazů jsme se rozhodly je v rámci statistiky nezapočítat do žádné z kategorií a ponechat je stranou.

5 Diskuse

Náš výzkum vypovídá o jazykovém managementu ve vztahu ke GSV, který provádějí uživatelé jazyka kontaktující JP. Prezentovaná zjištění tak nelze vztahovat k celé populaci, nicméně žádný výzkum nemůže vypovídat o celospolečenském postoji, jak na to upozorňuje Urbancová (2022, s. 53): „Nie je možné jednoznačne vyjadriť, aký je postoj bežnej jazykovej komunity k rodovo vyváženému jazyku, pretože je

tvorená rôznymi skupinami osôb disponujúcimi nerovnakým poznaním či súborom hodnôt.“

Z hlediska JM se analýza jazykověporadenských interakcí soustředí především na fázi povšimnutí a fázi hodnocení (včetně širšího kontextu, který může pomoci vysvětlit, proč k povšimnutí došlo nebo o jaké argumenty se tazatelé při hodnocení jazykových prostředků opírají). Na pozadí jazykověmanagementových aktivit týkajících se prostředků GSV stojí reflexe jazykových změn spojených se změnami ve společnosti, což se projevuje i v řadě dotazů pokládaných JP. Jak upozorňuje Polívková (1992, s. 180), „jazykové normy mají vždy pouze konkrétní historický charakter, neboť vyplývají ze sociálně-historického životního procesu; nejsou to tedy hodnoty ‚věčné‘, ale měnlivé“. Podobně Daneš (1977, s. 8) píše v souvislosti s protikladem postoje odmítajícího změny a postoje přijímajícího změny, že „jazykové společenství usiluje o to, uvést ony protiklady do dočasné (dynamické, relativní) rovnováhy, a to prostřednictvím nějakého systému hodnot (tzv. hodnotového vzorce). Je však třeba důrazně upozornit na to, že takovéto vzorce nebývají nikdy platné obecně a pro všechny časy. Jde o společenský jev historicky podmíněný, závislý na momentální sociolingvistické situaci.“

V současnosti nejčastěji strhává pozornost tazatelů JP problematika (ne)užití přechýlených podob a generického maskulina obecně (tyto dotazy představují téměř polovinu analyzovaného materiálu). Dále je předmětem JM tazatelů JP grafický zápis rodových variant a nověji genderově neutrální vyjadřování. Spíše okrajově kladou dotazy týkající se pořadí rodových variant, autorit a tvoření přechýlených podob, příp. jiné dotazy. Uvedené kategorie se mohou prolínat a bylo by možné členit je i z odlišné perspektivy – například v odborné literatuře se často vyčleňuje kategorie tzv. splittingu (srov. pozn. 29), která je v předchozím textu rozdělena do kategorií generické maskulinum (jež tazatelé někdy uvádějí jako konkurenční jazykový prostředek), grafický zápis rodových variant a jiné. Domníváme se však, že naše členění zohledňuje specifika analyzovaného materiálu, která se projevují nejen tematicky, ale také při argumentaci a vyjadřování postojů tazatelů.

Uživatelé JP zpravidla komentují jazykové prostředky, které hodnotí negativně, odmítavě (srov. Daneš, 1977), což potvrdila i naše analýza. Neznamená to však, že by většina tazatelů JP zastávala negativní postoj k samotnému GSV – jednak se mnozí z nich se svými postoji pracovníkům JP vůbec nesvěřují, jednak volající v analyzovaných nahrávkách kritizují jak užití, tak neužití prostředků GSV. Postoje tazatelů JP jsou tedy různorodé, nelze s jistotou říct, že by v analyzovaných interakcích převažovali zastánci nebo odpůrci GSV (srov. odlišné postoje ke generickému maskulinu a rodovým variantám zaznamenané Ivanovou a Kyseľovou (2022)). V jazykověporadenských interakcích jsme identifikovaly mnoho argumentů pro daná hodnocení či pro volbu určitých jazykových prostředků, mj. argument jazykovou přirozeností, tradicí, jazykovou správností, nežádoucími asociacemi, jazykovou ekonomií, textovými kvalitami, percepcí textu, etiketou, oslovením, (ne)reprezentativností, diskrimi-

nací, vlivem genderové ideologie na jazyk, právní závazností či mimojazykovými okolnostmi (srov. Motyková, 2020; Ivanová – Kyseľová, 2022; Valdrová, 2023b).

Tazatelé pracovníky JP oslovují a vyžadují od nich hodnocení dotazovaných prostředků GSV a zejména návrh plánu úpravy.[37] JP se ve svých odpovědích navrhujících plán úpravy opírá v případě ustálených jevů o doporučení zachycená v jazykových příručkách (např. v reakcích na dotazy ohledně konkrétní přechýlené podoby či ohledně zápisu pomocí zkráceného splittingu). V případě neustálených či zcela nových jevů však bývají odpovědi deskriptivní, jsou v nich vysvětleny výhody a nevýhody jednotlivých řešení (např. v případě dotazů na genderově neutrální vyjadřování) a plán úpravy obvykle neobsahuje jen jednu doporučenou variantu. JP následně telefonické dotazy a odpovědi na ně zveřejňuje v písemné podobě v DJD, kde si je mohou vyhledat další zájemci o danou problematiku a poté zohlednit dané doporučení či podrobné vysvětlení JP ve svých textech. JP tak prostřednictvím jednotlivých telefonických konzultací a jejich následnou reflexí v podobě odpovědí v DJD může ovlivnit jazykověmanagementové aktivity široké veřejnosti, a stává se proto (vedle autorů nejrůznějších metodik) nepochybně jedním z důležitých institucionálních aktérů ovlivňujících GSV.

6 Závěr

Ačkoliv tvoří nahrávky, v nichž je tematizováno GSV, méně než 1 % z celkového počtu nahrávek uložených v DJD, z dotazů i ze samotných komentářů tazatelů JP vyplývá, že je GSV aktuálním a společensky relevantním tématem. Dotazy pokládané JP zahrnují poměrně pestrou paletu jazykových prostředků, s nimiž se tazatelé v souvislosti s GSV setkávají nebo s nimiž sami přímo pracují. Tyto prostředky se přitom v čase proměňují – k feminizační tendenci v jazyce přibyla v posledních letech snaha o genderově neutrální vyjadřování, které může být pro uživatele češtiny opravdovou výzvou. Alespoň někteří z nich tak snad ocení vyjádření JP k různým jevům z oblasti GSV, která byla (i v souvislosti s přípravou materiálu pro tento článek) publikována na webové stránce DJD. Vzhledem k tomu, že se zde mohou uživatelé poučit též o nových, dosud neustálených jevech (zvlášť z oblasti genderově neutrálního vyjadřování), jež nebyly jinde tak podrobně a s ohledem na laické čtenáře snad i dostatečně přívětivě popsány, a vzhledem k tomu, že mnohé metodiky GSV nejsou tak snadno dostupné, může mít v některých případech JP zásadní vliv na užití konkrétních jazykových prostředků a komunikačních strategií GSV v komunikační praxi.

[37] O fázi plánu úpravy ze strany tazatele má JP obvykle jen velmi kusé informace (srov. Beneš et al., 2018, s. 132), stejně tak toho mnoho nevíme ani o samotné implementaci plánu úpravy – jediným vodítkem může být reakce tazatele na odpověď poradenského pracovníka.

LITERATURA

Adam, Robert (2010): *Co je špatného na genderové příručce MŠMT* [online]. Cit. 22. 4. 2025. <https://sites.ff.cuni.cz/ucjtk/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/Adam2010d.pdf>.

Beneš, Martin – Prošek, Martin – Smejkalová, Kamila – Štěpánová, Veronika (2018): Interaction between language users and a language consulting centre: challenges for Language Management Theory and research. In: Jiří Nekvapil – Lisa Fairbrother – Marián Sloboda (eds.), *Language Management Approach: A Focus on Research Methodology*. Berlin et al.: Peter Lang, s. 119–140.

Błaszkowska, Hanka – Knorn, Marcel (2024): Gender-sensitive language in the academic teaching of German as a foreign language (DaF) – potentials, attitudes, controversies. *Applied Linguistics Papers*, 28(2), s. 32–44.

Brand, James – Preininger, Mikuláš – Kříž, Adam – Cehláková, Markéta (2025): Feminine fox, not so feminine box: constraints on linguistic relativity effects for grammatical and conceptual gender. *Language and Cognition*, 17(e34), s 1–26. <https://doi.org/10.1017/langcog.2025.3>.

Crofony, Timea – Dvořáčková, Jana – Araudo, Pavla – Víznerová, Hana (2020): *Jak na změnu: Genderová rovnost ve výzkumné instituci*. Praha: NKC, Gender a věda, Sociologický ústav AV ČR.

Černá, Anna (2001): Radová. *Naše řeč*, 84(1), s. 52–53.

Černá, Anna (2012): Přechylování v jazykové poradně. *Jazykovědné aktuality*, 49(3–4), s. 142–146.

Čmejrková, Světla (2003): Communicating gender in Czech. In: Marlis Hellinger – Hadumod Bußmann (eds.), *Gender across Languages: Volume 3*. Amsterdam – Philadelphia, PA: John Benjamins, s. 27–57.

Čmejrková, Světla (2008a): Jak rozumíme kategorii gramatického rodu? Kdy je Češka Čech. *Slavia – časopis pro slovanskou filologii*, 77(1–3), s. 41–54.

Čmejrková, Světla (2008b): Postoje k jazyku. In: *Přednášky z 51. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha: FF UK, s. 16–36.

Daneš, František (1977): K dvěma základním otázkám kodifikace. *Naše řeč*, 60(1), s. 3–13.

Databáze jazykových dotazů [online] (2016–2025). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR – Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. Cit. 22. 4. 2025. <https://dotazy.ujc.cas.cz/>.

Dufek, Ondřej – Dvořáková, Klára – Beneš, Martin – Mžourková, Hana – Martinkovičová, Barbora – Smejkalová, Kamila – Štěpánová, Veronika (2022): *Jazyková poradna, dobrý den: O češtině a jejích uživatelích*. Praha: NLN.

Dvořáková, Klára (2020): Zpráva o činnosti jazykové poradny v době nouzového stavu. *Naše řeč*, 103(4), s. 381–384.

Dvořáková, Klára – Martinkovičová, Barbora (2019): Oslovování: Co zajímá tazatele jazykové poradny. *Linguistica Brunensia*, 67(1), s. 49–57.

Genderově-neutrální jazyk v Evropském parlamentu [online] (2018). Evropský parlament. Cit. 22. 4. 2025. <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/288133/GNL_Guidelines_CS-original.pdf>.

Genderově senzitivní jazyk v Nesehnutí [online] (2021). Cit. 22. 4. 2025. <https://nesehnuti.cz/wp-content/uploads/2021/07/nesehnuti_genderove_senzitivni_jazyk_2021.pdf>.

Genderově senzitivní komunikace [online] (2023). Brno: Mendelova univerzita v Brně. Cit. 22. 4. 2025. <https://mendelu.cz/wp-content/uploads/2023/08/final_Genderove-senzitivni-komunikace.pdf>.

Haertlé, Izabella (2017): Does grammatical gender influence perception? A study of Polish and French speakers. *Psychology of Language and Communication*, 21(1), s. 386–407.

Herrmann, Tobias-Alexander (2024): *Nonbinary Gender Identities: Linguistic Practices in Russian and Czech*. Berlin: Frank & Timme. <https://doi.org/10.57088/978-3-7329-8861-7>.

Ivanová, Martina – Kyseľová, Miroslava (2022): Attitudes towards gender-inclusive language among Slovak, Czech, and Polish speakers. *Jazykovedný časopis*, 73(3), s. 395–420. <https://doi.org/10.2478/jazcas-2023-0015>.

Kern, Boris – Vičar, Branislava (2019): Jezik in transspolne identitete. *Slavistična revija*, 67(2), s. 413–422.

Knappová, Miloslava (1979): Přechylování příjmení v češtině (Pravidla a systematický přehled). *Naše řeč*, 62(5), s. 225–233.

Knappová, Miloslava (2003): K jazykovým a právním aspektům přechylování příjmení v češtině. *Naše řeč*, 86(3), s. 113–119.

Kodex genderově senzitivní komunikace na VUT [online] (2024). Brno: Vysoké učení technické v Brně. Cit. 22. 4. 2025. <https://www.vut.cz/vut/podpora-zamestnancu/aktuality-f122429/kodex-genderove-senzitivni-komunikace-na-vut-d266996/kodex-genderove-senzitivni-komunikace-na-vut-p274788>.

Kolek, Vít (2019): Options for labelling non-heteronormative people in a German-Czech comparison. *Wiener Slawistischer Almanach*, 84, s. 303–314.

Kolek, Vít (2022a): Nonbinary Czech language: characteristics and discourse. *Gender and Language*, 16(3), s. 265–285. <https://doi.org/10.1558/genl.20657>.

Kolek, Vít (2022b): Způsoby označování osob z hlediska ne/binarity genderu: kvantitativní sonda do titulních stran vybraných českých periodik. *Gender a výzkum*, 23(2), s. 62–81. <https://doi.org/10.13060/gav.2022.013>.

Kolek, Vít – Scheller-Boltz, Dennis (2020): The use and perception of masculine generics in Czech, German, and Polish: a cognitive study. *Wiener Slawistischer Almanach*, 84, s. 235–249. <https://doi.org/10.5282/7cgxvb61>.

Kopecký, Jakub (2014): Přechylování příjmení v češtině jako případ jazykového managementu. *Slovo a slovesnost*, 75(4), s. 271–293.

Kosem, Iztok – Wissik, Tanja – Goli, Teja (2022): *Introduction to Dictionary Users* [online; version 1.0.0]. DARIAH Campus [Training module]. Cit. 2. 5. 2025. <https://hdl.handle.net/21.11159/019595c5-1d00-773d-a614-a33ca667bfb4>.

Kraľovičová, Denisa – Ungerová, Magdaléna (2024): Current trends in the media: gender-inclusive language. *Journal of Language and Cultural Education*, 12(1), s. 16–21. <https://doi.org/10.2478/jolace-2024-0002>.

Langhammerová, Gabriela – Nebeská, Ananké – Oliva, Eva (2023): *Jak na genderově senzitivní komunikaci v instituci: Metodika pro inkluzivní komunikaci*. Praha: NKC, Gender a věda, Sociologický ústav AV ČR.

Linková, Marcela – Langhammerová, Gabriela – Andreska, Zuzana – Oliva, Eva (2023): Co-creating gender equality in Czech academia: external and internal factors. *Sociologica*, 17(2), s. 59–72. <https://doi.org/10.6092/issn.1971-8853/16915>.

Motyková, Katarína (2020): Rodovo inkluzívny jazyk v kontexte jazykových ideológií. In: Radoslav Štefančík (ed.), *Jazyk a politika: Na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, s. 251–260.

Mžourková, Hana (2022): Stížnosti uživatelů jazykové poradny v Databázi jazykových dotazů. *Nová čeština doma a ve světě*, 2022(1), s. 17–32.

Nekvapil, Jiří (2012): Some thoughts on "noting" in Language Management Theory and beyond. *Journal of Asian Pacific Communication*, 22(2), s. 160–173. <https://doi.org/10.1075/japc.22.2.02nek>.
Nekvapil, Jiří – Sherman, Tamah (2015): An introduction: Language Management Theory in language policy and planning. *International Journal of the Sociology of Language*, 232, s. 1–12.
NZIP: Národní zdravotnický informační portál (2025): *Genderová rozmanitost a transgender lidé* [online]. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR a Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. Cit. 22. 4. 2025. <https://www.nzip.cz/clanek/2077-genderova-rozmanitost-a-transgender-lide>.
Osborne, Tanya K. (2023): Silencing tactics: pronoun controversies in a community questions and answers site. *Journal of Digital Social Research*, 5(1), s. 1–22. <https://doi.org/10.33621/jdsr.v5i1.122>.
Petr, Jan (1980): Rada, nebo radová? *Naše řeč*, 63(5), s. 265–267.
Polívková, Alena (1972): Z jazykové poradny. *Naše řeč*, 55(1), s. 27–33.
Polívková, Alena (1992): K některým postojům uživatelů k jazyku. *Naše řeč*, 75(4), s. 176–782.
Preininger, Mikuláš (2025): *Gender Associations in the Czech Lexicon and Their Impact on Language Processing* [nepublikovaná disertační práce]. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka a teorie komunikace.
Prošek, Martin (2007): Konstanty a proměnné morfologických dotazů v jazykové poradně. *Naše řeč*, 90(4), s. 174–194.
Příručka pro genderově korektní komunikaci a jednání [online] (2021). Prostor +. Cit. 22. 4. 2025. <https://www.prostor-plus.cz/wp-content/uploads/2021/06/Prirucka-ke-genderove-korektni-komunikaci.pdf>.
Příručka pro užívání genderově senzitivního jazyka v komunikaci TA ČR [online] (2016). Praha: Technologická agentura České republiky. Cit. 22. 4. 2025. <https://tacr.gov.cz/gender/160324_prirucka_gender_jazyk.pdf>.
Smejkalová, Kamila (2005): Úskalí současné češtiny z hlediska klientů jazykové poradny. *Naše řeč*, 88(3), s. 128–134.
Smejkalová, Kamila (2020): Jazyková poradna ÚJČ v době jarního nouzového stavu. *Jazykovědné aktuality*, 57(3–4), s. 129–133.
Svobodová, Ivana (1988): Analýza dotazů z jazykové poradny. *Naše řeč*, 71(3), s. 118–128.
SYN v13: *Korpus SYN* [verze 13 z 27. 12. 2024 online] (2024). Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Cit. 7. 10. 2025. <www.korpus.cz>.
SYN2020: *Reprezentativní korpus psané češtiny* [online] (2020). Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Cit. 7. 10. 2025. <www.korpus.cz>.
Šimandl, Josef (2000): Morfologická problematika v jazykové poradně (4. část – dokončení). *Naše řeč*, 83(5), s. 225–242.
Štícha, František – Bílková, Jana – Hoffmannová, Jana – Kolářová, Ivana – Svobodová, Ivana – Vondráček, Miloslav (2013): *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
Uhlířová, Ludmila (1996): Archivace lingvistických dokumentů na počítači (O dopisové a jiné agendě jazykové poradny Ústavu pro jazyk český – u příležitosti půlstoletí její činnosti). Část II. *Naše řeč*, 79(5), s. 225–237.
Urbancová, Lujza (2022): Rodovo vyvážená slovenčina v súčasnej spoločnosti. *Gender a výzkum*, 23(2), s. 41–61. <https://doi.org/10.13060/gav.2022.018>.
Valdrová, Jana (2006): *Gender a společnost: Vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry magisterských a bakalářských studií*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně.

Valdrová, Jana (2008): „Žena a vědec? To mi nejde dohromady.“ Testy generického maskulina v českém jazyce. *Naše řeč*, 91(1), s. 26–38.
Valdrová, Jana (2022): Genderově neutrální jména: současný stav a perspektivy. *Gender a výzkum*, 23(2), s. 21–39. <https://doi.org/10.13060/gav.2022.014>.
Valdrová, Jana (2023a): *Metodika inkluzivního vyjadřování: Jazyková doporučení pro organizace, podniky, školy, veřejnou správu, samosprávu, média i jednotlivé mluvčí* [online]. Cit. 22. 4. 2025. <https://aa.ecn.cz/img_upload/8b47a03bf445e4c3031ce326c68558ae/metodika_cerven23_valdrova.pdf>.
Valdrová, Jana (2023b): *Reprezentace ženství z perspektivy lingvistiky genderových a sexuálních identit*. Praha: Karolinum.
Valdrová, Jana – Knotková-Čapková, Blanka – Paclíková, Pavla (2010): *Kultura genderově vyváženého vyjadřování* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Cit. 11. 4. 2025. <https://data.idnes.cz/soubory/studium/a100125_bar_gender_prirucka.pdf>.
Valdrová, Jana – Kolek, Vít (2022): Jazyk, gender a společenské procesy. *Gender a výzkum*, 23(2), s. 3–10. <https://doi.org/10.13060/gav.2022.021>.
Veselá, Barbora (2012): Pár slov k metodické příručce MŠMT Kultura genderově vyváženého vyjadřování. *Bohemica Olomucensia*, 4(3), s. 233–236.
Vondráček, Miloslav (2024): *Gramatické kategorie substantiv*. Praha: Academia.
Výzkum veřejného ochránce práv – projevy diskriminace v pracovní inzerci [online] (2011). Cit. 11. 4. 2025. <https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/110-2010-DIS-MC_Vyzkumna_zprava.pdf>.
Weziak-Bialowolska, Dorota (2015): Differences in gender norms between countries: are they valid? The issue of measurement invariance. *European Journal of Population*, 31(1), s. 51–76. <https://doi.org/10.1007/s10680-014-9329-6>.
Wtorkowska, Maria Zofia (2024): Nevtralne oblike (polj. neutratywy) kot predlog jezikovnega izražanja spolne nebinarnosti v poljščini. In: Saška Štumberger (ed.), *Obdobja 43: Predpis in norma v jeziku*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, s. 407–415. <https://doi.org/10.4312/obdobja.43.407-415>.
Z dopisů jazykové poradně (2010). *Naše řeč*, 39(1), s. 56.

Ústav pro jazyk český
Letenská 123/4, 118 00 Praha 1
klara.dvorakova@ujc.cas.cz
martinkovicova@ujc.cas.cz

Tento článek je volně přístupný na základě licence *Creative Commons Uveďte původ 4.0 Mezinárodní veřejná licence*, která umožňuje používání, šíření a reprodukci článku za podmínky, že původní článek bude řádně citován. Licenční podmínky jsou dostupné zde: https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.cs.

This is an open access article under the terms of the *Creative Commons Attribution 4.0 International Public License*, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original article is properly cited. The license terms are available here: https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.